

Tonči MATULIĆ, *Bog i evolucija. Teološka šetnja evolucijskim perivojem*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2024., 435 str.

Knjiga pod naslovom *Bog i evolucija. Teološka šetnja evolucijskim perivojem*, moralnog teologa Tončija Matulića, koncipirana je na sljedeći način: Uvod; Prvo poglavlje – Neka obilježja suvremenoga društvenog ozračja u dijalogu teologije i prirodnih znanosti; Drugo poglavlje – Neke načelne postavke suvremenoga partnerskog dijaloga vjere i prirodnih znanosti; Treće poglavlje – Teorija evolucije u izjavama crkvenog učiteljstva i u teologiji; Četvrto poglavlje – Izazovi hominizacije u svjetlu evolucije; Peto poglavlje – Kritička promišljanja o podrijetlu čovjeka s posebnim osvrtom na misao Charlesa Darwina; Šesto poglavlje – Kritičko propitivanje evolucijskoga podrijetla morala; Sedmo poglavlje – Tajna života skrivena u Bogu i u genomu; Osmo poglavlje – Život u zajedničkom domu u svjetlu ekološke krize; Deveto poglavlje – Duša u svjetlu evolucije stvorenja – jedno provokativno objašnjenje podrijetla i naravi ljudske duše; Zaključak; Kazalo imena; Kazalo pojmova te, konačno, Napomena o tekstovima.

U Uvodu teolog Matulić čitateljima iznosi različite mogućnosti naslova ovog djela - Crkva i evolucija; Teologija i evolucija; Vjera i evolucija - te ističe kako se odlučio

za naslov Bog i evolucija „jer u svim trima prethodnim objašnjenjima Crkva i njezina teologija snagom nadnaravne vjere stoje u bitnoj povezanosti sa živim osobnim Bogom te svoj smisao i značenje definira ju polazeći od predane apostolske vjere u živog Boga Oca Gospodina našega Isusa Krista“ (13). Nadalje, autor na istome mjestu vrlo sažeto kaže i sljedeće: „Knjiga *Bog i evolucija* donosi rezultate znanstvenoga, to jest duhovno-intelektualnoga, hrvanja vjere u božansko stvaranje s izazovima današnje dinamičke i evolutivne slike svijeta“ (13), ali također „nastoji ponuditi i nove analize koje mogu poslužiti budućim novim sintezama vjere i razuma“ (20).

Prvo poglavlje nosi naslov Neka obilježja suvremenoga društvenog ozračja u dijalogu teologije i prirodnih znanosti te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Uvod: fenomen novoga ateizma; 2. Fenomen znanstvenoga i vjerskoga fundamentalizma; 3. Nužnost dijaloga vjere i prirodnih znanosti te, konačno, 4. Umjesto zaključka. U ovom prvom poglavlju autor je iznio neka obilježja suvremenog društvenog ozračja u kojem bi se trebao voditi dijalog između vjere Crkve u stvaranje, s jedne strane, i teorije evolucije, s druge strane. Teolog Matulić također ističe kako novi ateizam obilježava bojovni mentalitet te retorika novog ateizma protiv vjere u Boga nadilazi i granice znanosti

i granice razuma. Isti teolog piše kako i mnogobrojni moderni autori prihvaćaju argumentaciju novog ateizma, a razlog tome bio bi njihovo nepoznavanje cjelovitosti mišljenja istog tog ateizma pa zaključuje „teško je povjerovati da bi se bilo koja akademski obrazovana osoba koja njeguje kritičko i zdravorazumsko mišljenje mogla okladiti na scijentističke i materijalističke postavke novoga ateizma u potvrđivanju smisla vlastitoga života, ali i života uopće“ (52).

Drugo poglavlje nosi naslov *Neke načelne postavke suvremenoga partnerskog dijaloga vjere i prirodnih znanosti* te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Status quaestionis; 2. *Praeambula fidei* ili pretpostavke vjere; 3. Povijesne dimenzije odnosa Crkve i znanosti; 4. Modeli odnosa teologije i prirodnih znanosti te, konačno, 5. Umjesto zaključka. U ovom poglavlju moralni teolog Matulić nastojao je na sažet način iznijeti različite modele odnosa vjere i znanosti. Model koji bi bio svima prihvatljiv, prema istom autoru, bio bi onaj koji filozofiju promatra kao posrednicu između teologije i znanosti „jer se dijalog između znanosti i teologije ne vodi ni u laboratorijima ni u crkvama, nego u javnom racionalnom diskursu koji zahtijeva susret ljudskih osoba, a zatim i u pitanjima o smislu za kojim zajedno tragaju kao slobodna i razumska bića“ (80).

Treće poglavlje nosi naslov *Teorija evolucije u izjavama crkvenog učiteljstva i u teologiji* te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Uvodna promišljanja; 2. Ideja evolucije u naučavanju pape Pija XII.; 3. Drugi vatikanski koncil; 4. Ideja evolucije u naučavanju pape sv. Pavla VI.; 5. Ideja evolucije u naučavanju pape sv. Ivana Pavla II.; 6. Ideja evolucije u naučavanju Josepha Ratzingera/pape Benedikta XVI.; 7. Ideja evolucije u naučavanju pape Franje te, konačno, 8. Umjesto zaključka. Autor je u ovom poglavlju donio stručan prikaz učenja crkvenog učiteljstva i papa o teoriji evolucije, ali također u svoje je izlaganje unio i nekoliko važnijih rasprava u kojima je nastojao iznijeti dublje razumijevanje crkvene vjere u stvaranje u svjetlu teorije evolucije. Teolog Matulić učenje suvremenih papa i crkvenog učiteljstva okarakterizirao je kao iskrene i dobronamjerne napore crkvenog učiteljstva i teologije kako u promicanju, tako i u razvijanju dijaloga između suvremenih prirodnih znanosti i Katoličke Crkve te u tom kontekstu zaključuje: „Stoga teorija evolucije koja se ne nameće kao totalni svjetonazor, to jest kao sustav mišljenja koji je zatvoren transcenciji, duhovnome i svrhovitosti, ostavlja otvorena vrata partnerskom dijalogu s vjerom u stvaranje, koja istražuje konvergentne točke relevantnih vjerskih i znanstvenih tvrdnji o nastanku i razvoju svemira, života i čovjeka“ (179).

Četvrto poglavlje nosi naslov Izazovi hominizacije u svjetlu evolucije te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Uvodno promišljanje; 2. Poticaj propitivanju hominizacije iz katoličke perspektive; 3. Granice teorije evolucije u dokazivanju hominizacije; 4. Hominizacija pred pitanjem o animaciji; 5. Prvenstvo humanizacije čovjeka te, konačno, 6. Umjesto zaključka. U ovom poglavlju moralni teolog Matulić raspravlja o prijepornim pitanjima hominizacije u svjetlu teorije evolucije. Za našeg teologa ta je tema važna iz razloga što se u njoj nalaze uključena pitanja poput smisla i svetosti ljudskog života ili pak pitanje o ljudskoj naravi i dostojanstvu ljudske osobe i sl. Nadalje, autor ističe i činjenicu da je teorija evolucije, kao malo koja teorija do sada, u tolikoj mjeri utjecala na čovjeka i uopće na kulturu te se ni teologija, ni filozofija ne mogu oglušiti i ne biti zainteresirane za dijalog s istom tom teorijom. Uz dijalog, prisutan je i kritički moment o temeljnim pitanjima, kao što su nastavak i razvoj čovjeka u kojemu postoje i duh, i razum, i sloboda, i savjest i sl. Budući da samo čovjek kao razumno biće postavlja pitanje o smislu života, nastavlja dalje teolog Matulić, to samo dokazuje da je i proces evolucije od samoga početka upravljan smislom koji postaje ontološki uvjet mogućnosti čitavog procesa evolucije (206-207).

Peto poglavlje nosi naslov Kritička promišljanja o podrijetlu čovjeka s posebnim osvrtom na misao Charlesa Darwina te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Uvodno promišljanje; 2. Prirodnoznanstveno, a ne teološko objašnjenje; 3. Hrvatski prijevod djela Podrijetlo čovjeka; 4. Ponovno sudbonosno pitanje: stvaranje ili evolucija?; 5. Teološko objašnjenje na ispitu; 6. Kritička propitivanja; 7. Pretpostavke prirodnih znanosti: filozofija prirode te, konačno, 8. Umjesto zaključka. Autor smatra opravdanim sljedeći zaključak: „Ako u kritičkom čitanju Darwinova djela *Podrijetlo čovjeka*, a to vrijedi i za djelo *Postanak vrsta*, počemo od načelne pretpostavke da teorija evolucije nije protiv vjere u stvaranje, ali i obrnuto, tada se u njima uistinu može puno naučiti o povijesti prirodne evolucije ljudske vrste. Teološko čitanje Darwinova dokaza o prirodnom podrijetlu čovjeka ne smije umanjiti vrijednost podastrih dokaza“ (253). Teolog Matulić drži kako je teorija evolucije kada želi dati konačni odgovor ili dokaz o nastanku i razvoju svemira, života i čovjeka uvjetovana filozofijom, a ne prirodnim znanostima te nadodaje: „Filozofija i zajedno s njom teologija nisu izvana ni iznutra prisiljene prihvatiti Darwinov dokaz kao konačan i apsolutan, nego samo kao prirodnoznanstven dokaz i utoliko relativan u odnosu na cjelinu“ (255). Autor smatra kako se

Darwinovu teoriju može prihvatiti isključivo kao prirodoznanstveno objašnjenje prirodnog podrijetla čovjeka u kontekstu prirodnih značnosti, ali bez ikakvih metafizičkih pretenzija (256).

Šesto poglavlje nosi naslov Kritičko propitivanje evolucijskoga podrijetla morala te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Uvodno promišljanje; 2. Povijesno ishodište naturalizacije morala; 3. Naturalizacija morala; 4. Pojam ljudske naravi; 5. Etička znanost u ozračju suvremene biologije te, konačno, 6. Umjesto zaključka. Moralni teolog Matulić u ovom poglavlju iznosi temeljno katoličko učenje o shvaćanju čovjekove pale naravi ranjene grijehom, ali ne i u potpunosti razorene niti u potpunosti iskvarene. U kontekstu kršćanske antropologije isti autor teološki sasvim ispravno ističe činjenicu da, unatoč padu i grijehu, čovjek nije izgubio sposobnost spoznaje istine i dobra te odlučno odbacuje sva ona stajališta koja drže drukčije te naglašavaju egoizam i sl. Uz to, teolog Matulić smatra kako je upravo svođenje čovjeka na puku materiju, odnosno odricanje njegove transcendentne naravi i radikalno svođenje čovjeka na materiju, dovelo do ekološke krize jer se u njoj sada s punom slobodom i snagom očituje čovjekova volja za moći i koristoljublje. Rješenje je, prema istom autoru, u tome da čovjek prihvati svoje podrijetlo od Boga i da je stvoren na sliku Božju.

Da bi to bilo moguće, potrebno je da čovjek prihvati autentični moral koji oplemenjuje i čovjeka i svijet u kojem živi, zaključuje isti moralni teolog (286-288).

Sedmo poglavlje nosi naslov Tajna života skrivena u Bogu i u genomu te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Uvodno promišljanje; 2. Redukcionističke tendencije i reakcije; 3. Izazovi prirodoznanstvenoga redukcionizma; 4. Filozofijsko pojašnjenje ideja i pojmova; 5. Dublje i cjelovitije tumačenje života; 6. Tajna života objavljena u Svetome pismu; 7. Tajna života u ozračju tehnokratske paradigme te, konačno, 8. Umjesto zaključka. U ovom poglavlju teolog Matulić o životu, početku i tajni života, razmišlja iz kršćanske teološke perspektive. Razlikuje teološko i filozofsko promišljanje o tajni života. „Filozofijsko promišljanje o tajni života polazi od zadanosti svjesnoga života u čovjeku kao paradigme prirodnoga života uopće. Teologijsko promišljanje polazi od zadanosti transcendencije i Božje egzistencije, a napose od božanske objave u kojoj Bog sebe priopćava čovjeku kao ljubljenu stvorenju“ (337). Autor je uvjerenja kako se teologija mora uključiti u suvremene rasprave o podrijetlu i nastanku života te je isto tako uvjeren da ista ta teologija može i dati svoj autentični doprinos shvaćanju podrijetla i nastanka života. Od evolucijske biologije teologija može naučiti o na-

stanku, razvoju i prirodnog života i upravo će joj to omogućiti da svoj govor o stvaranju učini suvremenijim. Zadaća teologije u tom kontekstu, uz iznošenje vlastitih stavova, jest i doprinijeti razvoju svijesti o potrebi zaštite i očuvanja života, a „teologija odgovor na pitanje o tajni života nalazi u skrivenome otajstvu živoga Boga koji po Isusu Kristu snagom Duha Životvorca priopćava život svakomu stvorenju“ (338).

Osmo poglavlje nosi naslov Život u zajedničkom domu u svjetlu ekološke krize te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Uvodno promišljanje; 2. Vjera u stvaranje u ozračju izmijenjene slike svijeta; 3. Vjera u stvaranje u ogledalu sveprisutne ekološke krize; 4. Ekologija u ogledalu vjere u stvaranje; 5. Vjera u stvaranje u ogledalu ekologije te, konačno, 6. Umjesto zaključka. Teolog Matulić u ovom poglavlju iznosi nekoliko temeljnih aspekata Moltmannove ekološke teologije kako bi približio biblijsko utemeljenje vjere u stvaranje suvremenim znanstvenim objašnjenjima. Naš autor ističe Moltmanna jer on umjesto razlika ističe trinitarno ustrojstvo stvaranja koje u sebe uključuje zajedništvo, odnose i suradnju u čitavom stvorenju (368). Matulić zaključno smatra kako je suvremenom čovjeku potrebno ekološko obraćenje te preobrazba tehnokratskog mentaliteta koji prirodu promatra bez poštovanja

i isključivo kao sirovinu. Potrebno je obnoviti tradicionalno shvaćanje vjere u stvaranje svijeta, a ta obnova u sebe nužno uključuje i prihvaćanje dinamičkih i evolutivnih procesa preko kojih se svijet pod Božjim vodstvom trajno razvija i usavršava (370).

Deveto poglavlje nosi naslov Duša u svjetlu evolucije stvorenja – jedno provokativno objašnjenje podrijetla i naravi ljudske duše te je podijeljeno na sljedeći način: 1. Uvodna promišljanja; 2. Temeljna polazišta; 3. Manifestacija istinske naravi ljudske duše u duhu; 4. Teorije o podrijetlu ljudske duše te, konačno, 5. Umjesto zaključka. U ovom posljednjem poglavlju moralni teolog Matulić pozabavio se teološkim promišljanjima o naravi i podrijetlu ljudske duše kako to shvaća talijanski teolog Vito Mancuso te je iznio i neke kritičke primjedbe na to njegovo učenje. Teolog Matulić drži kako je zaborav Boga ne teološko, nego antropološko pitanje jer u tom zaboravu upravo je čovjek onaj koji nastrada te svoja promišljanja u ovom posljednjem poglavlju završava u teološkom duhu podsjećajući čitatelje na temeljnu istinu kršćanske vjere o Božjem utjelovljenju u Isusu Kristu po kojem je sve stvoreno i u kome je čitavo stvorenje spašeno (406).

U Zaključku teolog Matulić smatra kako je bilo opravdano ovo djelo nasloviti Bog i evolucija. Uvjerenja je, također, da se priro-

doznanstveno objašnjenje evolucije svemira, života i čovjeka koje se drži svoje prirodoznanstvene metode, s jedne strane, te kršćansko teološko učenje o Bogu stvoritelju svemira i čovjeka, s druge strane, međusobno ne isključuju, odnosno da se prirodoznanstveno objašnjenje ne protivi teologiji. „Božje stvarateljsko djelovanje događa se posredstvom prirodne evolucije, a tomu djelovanju najbolje odgovara teološki pojam *kontinuiranoga stvaranja* (*creatio continua*). Bog je počelo i prvi uzrok (*causa prima*) svega postojećega i sve što jest, On je pozvao iz ničega u postojanje (*creatio ex nihilo*)“ (407). Boga nije moguće, nastavlja dalje autor, zamišljati kao dio evolutivnih procesa, nego je on njihov radikalni uvjet, i to kao transcendentni uzrok koji omogućava, podržava i usmjerava djelovanje svih drugotnih uzroka (407). Autoru je jasno, a i čitateljima također, da ovo djelo ne nudi cjelovito teološko vrednovanje teorije evolucije, nego se bavi vrednovanjem ključnih aspekata prirodne evolucije čovjeka u svjetlu vjere u stvaranje. Autor, također, poziva i prirodoznanstvenike koji će čitati ovo djelo da ga prihvate ne u duhu rigoroznosti prirodoznanstvene metode, nego da nastoje shvatiti smisao i značenje teološkog govora koji ima svoju vlastitu metodu i jezik, kao što uostalom i prirodne znanosti imaju svoju vlastitu metodu i jezik

kada objašnjavaju stvarnost prirode (412-413).

Na samom kraju djela autor donosi i napomene o tekstovima u kojima jasno naznačuje koja su poglavlja iz ove knjige prije već bila objavljena u znanstvenim časopisima ili knjigama. Prvo i treće poglavlje nisu prije objavljena, dok su drugo, četvrto, peto, šesto, sedmo, osmo i deveto poglavlje prerađeni, prošireni i prilagođeni prethodno objavljeni radovi (435).

Zaključno o ovoj knjizi možemo reći kako moralni teolog Matulić na sustavan način iznosi temeljne postavke teorije evolucije i nastanka čovjeka, uz ograničenja koja je i sam autor na koncu knjige postavio, te donosi i teološko promišljanje i vrednovanje kako teorije evolucije u kontekstu nastanka čovjeka, tako i ekološke problematike koju autor usko povezuje uz suvremeno shvaćanje čovjeka. Očito je da teolog Matulić izvrsno poznaje najnoviju literaturu, a isto tako i učenje crkvenog učiteljstva o navedenoj problematici, kao i učenje pojedinih papa sve do najnovijeg vremena. U svojem djelu, nadalje, autor poziva na otvorenost i dijalog s obje strane. Nije nepoznato da s obje strane postoji i određena zatvorenost i čvrsto držanje vlastitih pozicija, a što ni u kojem slučaju ne pridonosi napretku ni prirodnih znanosti, ni čovjeka. Za Matulića filozofija u tom kontekstu ima

ključnu ulogu. Budući da su u velikoj mjeri poglavlja ovog teološkog djela prije objavljena kao znanstveni članci, očito je da se i kao takva mogu i čitati, tj. sasvim je moguće uzeti samo jedno poglavlje, a da se ne čita cjelina djela, da bi se dobio dobar uvid u naznačenu problematiku kojom se u tom poglavlju autor bavi. Ipak, da bismo dobili uvid u cjelinu autorove misli, ali i cjelinu problematike kojom se bavi, potrebno je djelo čitati u njegovoj cjelovitosti. Autor dobro poznaje naznačenu problematiku, a o tome nam svjedoči i korištena literatura. Ovo djelo preporučujemo za čitanje iz razloga što može poslužiti kao dobar uvod u problematiku odnosa kršćanske teologije stvaranja svijeta i čovjeka i znanstvene teorije evolucije. Sigurno je da ovim djelom rasprava o odnosu vjere i evolucije nije dovršena te se, također, i iskreno nadamo da će ovo djelo potaknuti nova i otvorena misao-na sučeljavanja, a kojima će cilj biti traženje konačne istine o čovjeku i svijetu u kojem isti taj čovjek živi.

Ivan Macut

ČARNIĆEV NOVI ZAVJET U NOVOM PRIJEVODU BIBLIJE NA SRPSKI S IZVORNIH JEZIKA

Sveto pismo Starog i Novog zaveta. Biblija. SZ preveo sa starohebrejskog prof. dr. Dragan Milin; NZ preveo prof. Dr. Emilijan Čarnić. Beograd: Biblijsko društvo Srbije, 2023.

Na vanjskom omotu s prednje stranice ucrtan je pravoslavni križ u znak da su prevoditelji pravoslavci te da izdavač knjigu namjenjuje pravoslavnim vjernicima. Kao i druga suvremena izdanja Biblije na živim jezicima, na početku je otisnuta geografska karta starog istoka u biblijska vremena, a na kraju Palestine u vrijeme Novog zavjeta. Očekujući da naš profesor dr. Dubravko Turalija napiše recenziju SZ od prof. Milina, ja ću ovdje prikazati Čarnićev prijevod NZ jer sam se u aktivnim godinama njime služio, kao i njegovim komentarijima Djela apostolskih, Evanđelja po Luki i Poslanice Efežanima.

**Pravoslavni prevoditelj i
proučavatelj Novoga zavjeta**

Za podatke o E. Čarniću oslanjam se na dva članka preuzeta iz *Wikipedije*. Rodio se 1914. u mjestu Čakovo koje je tada spadalo u Austro-Ugarsku Monarhiju, ali je poslije Prvog svjetskog rata uključeno